

Kewin Rozum

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

ORCID: 0000-0003-4386-8590

Składanie i przyjmowanie oświadczeń materialnoprawnych przez pełnomocnika procesowego, ze szczególnym uwzględnieniem potrącenia

Submitting and receiving substantive statements by a legal representative with
particular consideration of deduction

Streszczenie

Kodeks postępowania cywilnego reguluje odrębną kategorię pełnomocnictwa – pełnomocnictwo procesowe. Zakres tego pełnomocnictwa został zawarty w art. 91 k.p.c., w którym to w punkcie 4) zawarłto uprawnienia do składania oświadczeń materialnoprawnych przez pełnomocników procesowych. W literalnym brzmieniu tego przepisu nie ma regulacji dotyczącej składania i przyjmowania oświadczenia o potrąceniu. W związku z tym doktryna i judykatura wypracowały pewne założenia co do możliwości składania takich oświadczeń. Jednakże ze względu na odmienne podejścia co do wykładni tego przepisu utworzyły się niejako trzy linie orzecznicze, stosujące w swojej praktyce odmienne stanowiska, a obejmujące nie tylko orzecznictwo sądów powszechnych, ale i Sądu Najwyższego. Z tego też względu rozwój nauki prawa wymaga wskazania rozwiązania, bądź to w formie postulatów *de lege ferenda* odnoszących się do zmian ustawowych, bądź odwołujących się do możliwości utworzenia zasady prawnej obejmującej to zagadnienie.

Słowa kluczowe

potrącenie, pełnomocnik, proces cywilny, materialnoprawny, pełnomocnictwo

Abstract

The Code of Civil Procedure regulates separate kind of power of attorney – i.e. procedural power. The range of this kind of power of attorney was specified in the article 91 of the Code of Civil Procedure. Point 4 of this article gives proxies the entitlement to make substantive legal statements. According to literal meaning of this article, this entitlement does not include making and accepting deduction statements. Therefore, the doctrine and judicatory developed certain assumptions which allow to make and accept deduction statements. However, due to the different approaches on this matter, three lines of jurisprudence views were formed. Those views involve practice not only in common courts but also in the Supreme Court. For this reason, the development of legal science requires some solutions such as *de lege ferenda* postulates or creation of legal principle covering this issue.

Keywords

deduction, proxy, civil proceedings, substantive law

1. Wstęp

W orzecznictwie istnieje wiele poglądów odnoszących się do składania szeroko rozumianych oświadczeń materialnoprawnych przez pełnomocnika procesowego. Jednym z nich jest pogląd obejmujący celowość prowadzenia postępowania, a co za tym idzie, celowość szeregu działań podejmowanych przez pełnomocnika w celu wygrania procesu. Celowe w tym zakresie jest składanie oświadczeń o potrąceniu przeciwnikowi procesowemu. W stanowisku tym nie ma jednak miejsca dla uznania racjonalności przyjmowania przez pełnomocnika procesowego oświadczenia o potrąceniu od strony przeciwnej.

Kolejny pogląd zakłada kategoryczny zakaz zarówno składania oświadczeń o potrąceniu, jak i ich przyjmowania przez pełnomocnika procesowego, któremu udzielono jedynie pełnomocnictwa procesowego¹.

Trzecia, pojawiająca się najrzadziej w praktyce sądowej koncepcja stanowi, że każde oświadczenie złożone pełnomocnikowi procesowemu ma ten sam skutek, co złożenie oświadczenia podmiotowi, który jest zastępowany.

Ze względu na tak rozbieżne orzecznictwo w zakresie oświadczeń materialnoprawnych, w szczególności co do potrącenia, warto zastanowić się nad racjonalnością poszczególnych linii orzeczniczych, wskazując także podstawy funkcjonowania pełnomocnika procesowego i funkcji potrącenia.

2. Miejsce pełnomocnictwa procesowego w systemie prawa

Pełnomocnictwo procesowe można rozumieć dwojako. Po pierwsze jako oświadczenie mocodawcy o umocowaniu pełnomocnika do działania w jego imieniu, po drugie jako sam dokument zawierający to oświadczenie². Szeroko ujęte pełnomocnictwo procesowe jest jednym z rodzajów zastępstwa³ (obok przedstawicielstwa ustawowego, działania za stronę niebędącą osobą fizyczną jej organu lub też przez zastępcę pośrednie-

¹ Przykładem może być tu chociażby wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 27 listopada 2018 r. VII AGa 2130/18, Lex nr 2620785.

² Tak w doktrynie m.in. J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 1, s. 7–27, a w judykaturze: Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 22 października 2008 r., I UK 76/08, OSNP 2010, nr 11–12, poz. 142; w postanowieniu z dnia 10 lipca 2003 r., III CZP 54/03, „Biuletyn SN” 2003, nr 7, s. 6.

³ Zdaniem autora stosunek łączący mocodawcę z pełnomocnikiem procesowym jest rodzajem zastępstwa, tak w literaturze np. M. Śmigiel, [w:] E. Gniewek (red.), *Nienależyte wykonanie umowy o zastępstwo procesowe, Zawieranie i wykonywanie umów. Wybrane zagadnienia*, Acta Universitatis Wratislaviensis

go) występującym w szeroko rozumianym postępowaniu cywilnym. Umożliwia ono działanie w cudzym imieniu na podstawie oświadczenia woli mocodawcy. Pełnomocnictwo procesowe jednakże nie zawsze pozwala działać każdej osobie w postępowaniu sądowym, a to ze względu na tzw. zdolność postulacyjną pełnomocnika procesowego⁴. Pomimo braku ograniczeń co do kręgu osób mogących być pełnomocnikiem, o którym mowa w Kodeksie cywilnym⁵ (dalej także k.c.), to pewne regulacje w tym zakresie wprowadza ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego⁶ (dalej k.p.c.). Co istotne, z samej możliwości ustanowienia pełnomocnika procesowego nie wynika uprawnienie strony do powołania do tej funkcji dowolnie wybranej osoby⁷. Pełnomocnictwo procesowe należy jednak odróżnić od pełnomocnictwa do prowadzenia jedynie niektórych czynności procesowych, np. upoważnienie do odbioru pism sądowych⁸. Z kolei z brzmienia przepisu art. 88 k.p.c. wynika, że pełnomocnictwo to może być ogólne, do prowadzenia poszczególnych spraw albo do niektórych tylko czynności procesowych. Poza tym pełnomocnictwem, w postępowaniu cywilnym może także brać udział pełnomocnik umocowany na podstawie prawa materialnego. Pełnomocnictwo materialnoprawne może obejmować swoim zakresem pełnomocnictwo procesowe, być od niego szersze lub też węższe. Jednak przedmiotem tego opracowania jest jedynie pełnomocnictwo procesowe, którego zakres został szczegółowo określony w art. 91 k.p.c., oraz możliwość składania oświadczeń materialnoprawnych przez pełnomocnika.

3. Zakres pełnomocnictwa procesowego

Zgodnie z art. 91 k.p.c. pełnomocnictwo procesowe obejmuje z samego prawa umocowanie do:

- 1) wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając powództwa wzajemnego, skargi o wznowienie postępowania i postępowania wywołanego ich wniesieniem, jak też wniesieniem interwencji głównej przeciwko mocodawcy;
- 2) wszelkich czynności dotyczących zabezpieczenia i egzekucji;
- 3) udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu;

No CCLXXXIX., „Prawo” 2004, s. 247, jednakże w doktrynie stosunek ten nazywany jest też błędnie, jak się wydaje, reprezentacją.

⁴ M. Niedźwiecki, [w:] I. Gil (red.), *Postępowanie cywilne w teorii i judykaturze*, Warszawa 2020, s. 119.

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz. U. z 2019 r., poz. 1145 ze zm.

⁶ Dz. U. z 2019 r., poz. 1460 ze zm.

⁷ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2017 r., II UZ 7/17, Legalis.

⁸ Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013, s. 161.

- 4) zawarcia ugody, zrzeczenia się roszczenia albo uznania powództwa, jeżeli czynności te nie zostały wyłączone w danym pełnomocnictwie⁹;
- 5) odbioru kosztów procesu od strony przeciwnej.

Na tle powyższej regulacji pojawiło się wiele rozbieżności zarówno w doktrynie, jak i judykaturze. W związku z tym istnieje bogate orzecznictwo obejmujące zakres pełnomocnictwa procesowego¹⁰. Co warto podkreślić, w piśmiennictwie wypracowano, jak się wydaje słuszny pogląd, stanowiący, że z zakresu pełnomocnictwa procesowego możliwe jest wyłączenie jedynie czynności materialnoprawnych określonych w pkt 4) art. 91 k.p.c., a to ze względu na ustawowe brzmienie tego przepisu. Jeżeli zaś pełnomocnictwo procesowe będzie w jakikolwiek sposób zmienione – czy to rozszerzone, czy zawężone – nie będziemy mieli wówczas do czynienia z pełnomocnictwem procesowym¹¹. Tak zmodyfikowane pełnomocnictwo będzie pełnomocnictwem materialnoprawnym, które swoim zakresem może np. obejmować umocowanie do zawarcia umowy o własność sądu (art. 46 k.p.c.)¹². W doktrynie istnieje także pogląd stanowiący, że niewskazanie czynności procesowych, do podejmowania których umocowany jest pełnomocnik, a także brak w pełnomocnictwie rozszerzenia uprawnień plenipotenty poza zakres artykułu 91 k.p.c., oznacza, że udzielono jedynie pełnomocnictwa procesowego¹³.

Ponadto wskazać także należy na regulację art. 92, określającego kryteria oceny umocowania. Stanowi on, że zakres, czas trwania i skutki umocowania szerszego niż pełnomocnictwo procesowe, jak również umocowanie do poszczególnych czynności procesowych, ocenia się według treści pełnomocnictwa oraz przepisów prawa cywilnego. Konieczne tutaj dla prawidłowej budowy tego opracowania jest także wskazanie, że do pełnomocnictwa procesowego, mającego charakter instytucji prawa publicznego¹⁴ nie może mieć zastosowania większość elementów dotyczących pełnomocnictwa materialnoprawnego. Dla przykładu można wskazać chociażby, że do oceny prawidłowości czyn-

⁹ Ugoda, zrzeczenie się roszczenia, potrącenie oraz uznanie powództwa to klasyczne instytucje prawa prywatnego, por. J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe...*, s. 7–27.

¹⁰ Przykładem rozbieżności była np. możliwość składania skargi kasacyjnej na podstawie jedynie pełnomocnictwa procesowego. Sąd Najwyższy celem rozwiania wątpliwości wydał w tym zakresie uchwałę w składzie 7 sędziów, mającą moc zasady prawnej, stwierdzając, że pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z samego prawa umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej i udziału w postępowaniu kasacyjnym, zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008, nr 11, poz. 122.

¹¹ Tak P. Telenga, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1-729*, 2019, komentarz do art. 91 k.p.c., Lex. Wskazuje także, że mocodawca uprawniony jest oczywiście do zmiany ustawowego zakresu pełnomocnictwa procesowego, jednakże wyłączeniu podlegają jedynie czynności wymienione w pkt 4) art. 91 k.p.c.

¹² *Ibidem*.

¹³ Zob. J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, 2016, komentarz do art. 91 k.p.c., Lex.

¹⁴ J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe...*

ności procesowych nie będą mieć zastosowania przepisy dotyczące treści oraz formy oświadczeń woli (art. 60 i n. k.c.)¹⁵. Nie byłoby to w żaden sposób wskazane, aby dla ważności pełnomocnictwa procesowego w sprawie o podział majątku wspólnego obejmującego także nieruchomości mocodawca był zobligowany do sporządzenia pełnomocnictwa w formie aktu notarialnego.

4. Rodzaje oświadczeń materialnoprawnych składanych w ramach pełnomocnictwa procesowego

W ramach pełnomocnictwa procesowego mocodawca uprawnia pełnomocnika do składania w jego imieniu oświadczeń o zawarciu ugody, zrzeczeniu się roszczenia albo uznaniu powództwa. Do wszelkich innych oświadczeń materialnoprawnych konieczne jest dodatkowe umocowanie. Może to nastąpić zarówno poprzez rozszerzenie pełnomocnictwa już udzielonego, jak i udzielenie kolejnego pełnomocnictwa. Nie ma natomiast możliwości przyjęcia, że pełnomocnik na podstawie samego pełnomocnictwa procesowego uprawniony jest to składania innych oświadczeń materialnoprawnych.

W przypadku ugody sądowej trzeba zauważyć, że jest ona aktem składającym się z elementów zarówno materialnoprawnych, jak i procesowych¹⁶. W związku z tym ma charakter złożony, ściśle powiązany z postępowaniem cywilnym. Złożenie oświadczenia o ugodzie powoduje skutki nie tylko w dziedzinie prawa procesowego, ale także jest czynnością materialnoprawną. Ugoda zawiera w sobie nierozzerwalne od siebie elementy procesowe i materialne¹⁷. W związku z tym można śmiało powiedzieć, że przewidziane przez ustawodawcę w pkt 4) art. 91 k.p.c. oświadczenia mają ścisły związek z postępowaniem cywilnym, a nie są niezależnymi czynnościami materialnoprawnymi. Prawodawca nie przewidział bowiem dla pełnomocnika procesowego umocowania do podejmowania autonomicznych czynności materialnoprawnych.

W judykaturze Sądu Najwyższego można również wskazać na uchwały i orzeczenia stanowiące o możliwości złożenia oświadczeń materialnoprawnych na podstawie jedynie pełnomocnictwa procesowego. Dla przykładu w uchwale z dnia 11 września 1997 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że wypowiedzenie najmu lokalu mieszkalnego może nastąpić również przez doręczenie najemcy wniesionego przez pełnomocnika procesowego pozwu o opróżnienie tego lokalu, powołującego się na okoliczności wymienione w art. 32 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 2 lipca 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodat-

¹⁵ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2006 r., III CZ 78/06, OSNC 2007, nr 5, poz. 78.

¹⁶ H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, Lex.

¹⁷ R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2006.

kach mieszkaniowych (Dz. U. Nr 105, poz. 509 ze zm.). Uchwała ta spotkała się z aprobatą ze strony doktryny¹⁸.

Najistotniejszym i budzącym największe spory w doktrynie i orzecznictwie zagadnieniem jest składanie przez pełnomocników procesowych umocowanych jedynie do czynności określonych w art. 91 k.p.c. oświadczeń materialnoprawnych o potrąceniu.

5. Potrącenie

Potrącenie uregulowane zostało w art. 498 k.c. Instytucja ta umożliwia umorzenie wierzytelności poprzez złożenie odpowiedniego oświadczenia woli. Zgodnie z art. 498 k.c., do potrącenia dochodzi dopiero z chwilą złożenia przez zainteresowaną osobę stosownego oświadczenia, nie zaś z mocy samego prawa.

Szczególnie istotna dla prowadzenia procesu jest możliwość posłużenia się instytucją potrącenia. Na tle wychodzenia przez pełnomocnika procesowego poza omawiany wykaz czynności, w szczególności co do składania i przyjmowania oświadczenia o potrąceniu, pojawiły się w judykaturze sprzeczne stanowiska.

Duże zainteresowanie doktryny i bogate orzecznictwo wskazuje na wyłonienie się trzech linii orzeczniczych w tym względzie¹⁹. **Pierwsza** z nich, popierana również przez zdecydowaną część doktryny²⁰, zakłada, że art. 91 k.p.c. nie zawiera uprawnienia pełnomocnika procesowego *ex lege* ani do złożenia, ani też do przyjęcia omawianego oświadczenia. Na szczególną uwagę zasługują następujące przykłady judykatury.

Sąd Apelacyjny w Poznaniu²¹ uznał, że zakres umocowania przewidziany w art. 91 nie daje możliwości pełnomocnikowi procesowemu z mocy ustawy do złożenia materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu. Dalej skonstatował Sąd Apelacyjny w Katowicach w swoim wyroku²², wskazując, że „do potrącenia jako czynności materialnoprawnej może dojść w jakiegokolwiek fazie postępowania sądowego. Złożenie oświadczenia o potrąceniu na rozprawie, pod nieobecność drugiej strony dłużnika wzajemnego (wierzyciela wzajemnego), do którego oświadczenie winno być skierowane powoduje, że oświadczenie to nie wywołuje jeszcze oczekiwanego skutku, gdyż druga strona musi powziąć

¹⁸ A. Szpunar, Glosa aprobująca do uchwały SN z dnia 11 września 1997 r., III CZP 39/97, OSNC 1997, nr 12, poz. 191.

¹⁹ T. Partyk, *Dopuszczalność złożenia oświadczenia o potrąceniu przez pełnomocnika procesowego lub pełnomocnikowi procesowemu*, 2015, Lex.

²⁰ M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-505(38)*, wyd. III, 2015, Lex; K. Knoppek, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*, wyd. II, 2013, Lex; J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*; H. Pietrkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, 2013, Lex.

²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 21 maja 2013 r., I ACa 320/13, Lex nr 1345560.

²² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 listopada 2006 r., I ACa 1678/06, Lex nr 307225.

o nim wiadomość. Nie czyni temu zadość obecność na rozprawie pełnomocnika procesowego strony powodowej, gdyż pełnomocnictwo to nie obejmuje, tak składania, jak i odbierania oświadczeń materialnoprawnych, a li tylko daje uprawnienia *stricte* procesowe określone w art. 91 k.p.c.” Sąd Apelacyjny określił w ten sposób ograniczony zakres pełnomocnictwa procesowego, niepodlegający żadnemu rozszerzeniu.

Z kolei Sąd Najwyższy w wyroku²³ z dnia 7 marca 2013 r. zwrócił uwagę na fakt, że jeżeli oświadczenie o potrąceniu może wywierać skutek dopiero z chwilą dojścia do adresata, to zawarte w odpowiedzi na pozew oświadczenie o potrąceniu doręczone jedynie nieumocowanemu do jego przyjęcia pełnomocnikowi powoda nie może być ocenione jako skuteczne. *A contrario* należy przyjąć więc, że plenipotent musi legitymować się pełnomocnictwem do przyjmowania oświadczenia o potrąceniu.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 sierpnia 2010 r.²⁴ także wprost wskazał, że w art. 91 k.p.c. nie ma podstaw do nadania pełnomocnikowi procesowemu strony praw do przyjmowania w imieniu mocodawcy oświadczeń kształtujących jego sytuację materialnoprawną.

Druga grupa wskazuje konieczność odwołania się do celowości dokonywania przez pełnomocników procesowych czynności procesowych. Według niej samo zmierzanie do wygrania procesu zawiera także możliwość składania oświadczenia o potrąceniu. Nie mieści się natomiast w zakresie pełnomocnictwa procesowego przyjęcie oświadczenia o potrąceniu od strony przeciwnej, ponieważ ma ujemne dla zastępowanego podmiotu skutki procesowe.

Zgłoszenie zarzutu potrącenia jest czynnością procesową, albowiem jego podniesienie w postępowaniu sądowym oznacza w istocie powołanie się na fakt dokonania potrącenia w rozumieniu materialnoprawnym, a co za tym idzie, wszelkie wynikające z tego skutki. Może przybrać formę zarzutu nieistnienia, umorzenia lub wygaśnięcia wierzytelności powoda. Przepis art. 91 k.p.c. swoim zakresem nie uprawnia z mocy ustawy pełnomocnika procesowego do złożenia materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu. Istotne dla tego poglądu jest to, że oświadczenie woli zastępowanego podmiotu o udzieleniu pełnomocnictwa do złożenia oświadczenia o potrąceniu może być złożone w sposób dorozumiany. Z taką sytuacją możemy mieć miejsce, gdy już wcześniej mocodawca wyrażał wolę dokonania potrącenia. Poprzez takie zachowanie podmiotu zastępowanego można by przyjąć, że udzielono pełnomocnikowi pełnomocnictwa do złożenia oświadczenia o potrąceniu w sposób dorozumiany. Tak stwierdził Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 10 kwietnia 2014 r.²⁵

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2013 r., II CSK 476/12, Lex nr 1314394.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 2010 r. I PK 56/10, OSNP 2011, nr 23–24, poz. 295.

²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 10 kwietnia 2014 r., I ACa 1241/13, Lex nr 1458928. Tak też Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 30 grudnia 2016 r., I ACa 793/16, Lex nr 2256957.

Stanowisko powyższe podzielił także Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 29 listopada 2013 r.²⁶, potwierdzając stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w wyroku z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie I CK 181/03, że „w przypadku zastępowania strony przez pełnomocnika procesowego założenie celowego działania mocodawcy w kierunku wygrania procesu pozwala przyjąć, że zakresem umocowania strona objęła także złożenie w jej imieniu określonego oświadczenia woli, jeśli jest to niezbędne w ramach obrony jej praw w procesie”, a także dodatkowo wskazując, że „choć [...] pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje swym zakresem umocowania do złożenia i przyjęcia materialnoprawnego oświadczenia woli, np. o potrąceniu, to jednocześnie w przypadku oceny skuteczności złożenia takiego oświadczenia przez pełnomocnika procesowego można domniemywać, że zostało ono udzielone w sposób dorozumiany, gdyż składane jest w interesie mocodawcy”.

W dalszej kolejności Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 18 grudnia 2013 r.²⁷ zważył na fakt, iż nie jest możliwe rozszerzanie zakresu pełnomocnictwa poprzez celowościową wykładnię, w przypadku przyjmowania przez pełnomocnika procesowego w imieniu mocodawcy oświadczenia materialnoprawnego drugiej strony procesu o potrąceniu. Przyjmowanie bowiem oświadczeń kształtujących jego sytuację materialnoprawną z procesowego punktu widzenia byłoby niekorzystne dla strony. Nie jest możliwe aprobowanie rozumienia przepisu w ten sposób, że zakres pełnomocnictwa będzie rozszerzony, ze względu na celowe działania mandanta nakierowanego na wygranie procesu. Jeżeli złożenie oświadczenia o potrąceniu wywiera skutek z chwilą dojścia do adresata (art. 61 k.c.), to umiejscowione w odpowiedzi na pozew oświadczenie o potrąceniu, a doręczone tylko pełnomocnikowi procesowemu powoda, którego zakres nie obejmuje dodatkowego uprawnienia do przyjęcia tego oświadczenia, nie może być skuteczne.

Z kolei Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z dnia 27 listopada 2013 r.²⁸ przyjął koncepcję, w której zakreślił, że można osiągnąć skutek potrącenia, o którym mowa w art. 498 § 2 k.c., i umorzenia wzajemnych wierzytelności, jednakże w tym przypadku konieczne jest złożenie oświadczenia nie tylko pełnomocnikowi procesowemu, ale także dłużnikowi (będącemu jednocześnie wierzycielem z innej wierzytelności), tak aby mógł zapoznać się z jego treścią (art. 61 § 1 k.c.). Nie zmienia faktu, że samo oświadczenie można kierować do pełnomocnika procesowego, ale przy jednoczesnej obecności mocodawcy. Natomiast oświadczenie o potrąceniu, jak inne oświadczenia woli, może być

²⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 listopada 2013 r., I ACa 722/13, Lex nr 1428061.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 18 grudnia 2013 r., I ACa 619/13, Lex nr 1451815.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 listopada 2013 r., I ACa 532/13, Lex nr 1416179.

składane przez pełnomocnika procesowego, o ile jest on w zakresie dokonywanej czynności odpowiednio umocowany.

Sam zaś zakres uprawnień zawartych w art. 91 k.p.c. nie uprawnia pełnomocnika procesowego z mocy ustawy do złożenia jakichkolwiek materialnoprawnych oświadczeń (poza pkt 4), w tym o potrąceniu, ani nawet do odbierania omawianych oświadczeń. Sąd Apelacyjny wskazał, że istnieje możliwość dopuszczenia w oparciu o okoliczności konkretnej sprawy, że pełnomocnikowi procesowemu udzielono pełnomocnictwa do złożenia oświadczenia materialnoprawnego o potrąceniu w sposób dorozumiany, nie ma jednak w żadnym przypadku możliwości uznania, że pełnomocnictwo w sposób dorozumiany będzie obejmowało także przyjmowanie przedmiotowych oświadczeń. Wszak nielogiczne byłoby domniemywanie, że strona akceptuje przyjęcie w jej imieniu sprzecznego z jej interesem prawnym oświadczenia drugiej strony procesu.

Z powyższym poglądem tożsame jest także orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 19 czerwca 2013 r.²⁹:

„Dyrektywa celowego działania strony pozwala przyjąć, że gdy skutek procesowy, którego realizacji pismo procesowe ma służyć, wymaga złożenia przez stronę określonego oświadczenia woli, to jest ono w piśmie procesowym wyrażone. Podniesienie zarzutu potrącenia w pozwie, piśmie procesowym jest równoznaczne ze złożeniem oświadczenia o potrąceniu, jeśli takie oświadczenie nie zostało złożone wcześniej. Również w przypadku zastępowania strony przez pełnomocnika procesowego założenie celowego działania mocodawcy w kierunku wygrania procesu pozwala przyjąć, że zakresem umocowania strona objęła także złożenie w jej imieniu określonego oświadczenia woli, jeśli jest to niezbędne w ramach obrony jej praw w procesie”.

Następnym wartym uwagi w zakresie zbudowania szeroko rozumianego znaczenia przyjmowania i składania oświadczeń materialnoprawnych w postępowaniu cywilnym jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 29 maja 2013 r.³⁰, który wprost wskazuje, że pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje uprawnień pełnomocnika procesowego do składania i odbierania oświadczeń o potrąceniu, co jest tożsame z poglądem pierwszym. Jednakże dopuszcza „udzielone w sposób dorozumiany” pełnomocnictwo niejako dodatkowe względem procesowego, gdy jest ono w interesie mocodawcy i „zmierza do wygrania przez mocodawcę procesu”, niemniej nigdy nie może dotyczyć przyjęcia takiego oświadczenia. Nie stanowi to wszakże żadnego interesu zastępowanej strony³¹.

Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 5 czerwca 1997 r. poszedł krok dalej. Zgodnie z tym orzeczeniem na mocy samego art. 91 k.p.c., z mocy ustawy pełno-

²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 19 czerwca 2013 r., I ACa 340/13, Lex nr 1416367.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 29 maja 2013 r., I ACa 89/13, Lex nr 1342296.

³¹ W podobnym tonie wypowiedział się także Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 22 lipca 2011 r., VI ACa 783/10, Lex nr 950655.

mocnik procesowy jest uprawniony do składania oświadczeń o potrąceniu, ponieważ potrącenie jest czynnością procesową, ale wywiera skutki materialnoprawne.

Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych zdaje się potwierdzać dominujące stanowisko w tej kwestii wyroków Sądu Najwyższego.

Zakres umocowania z mocy ustawy (art. 91 k.p.c.) nie upoważnia w żaden sposób pełnomocnika procesowego do składania oświadczenia o dokonaniu potrącenia jako czynności materialnoprawnej³². Wyrażenie przez podmiot zastępowany woli w tym zakresie wymaga upoważnienia wyraźnie wskazanego, o ile w danej sprawie nie można przyjąć, że upoważnienie zostało udzielone, tyle że w sposób dorozumiany³³.

Sąd Najwyższy także w podobnym tonie odniósł się do możliwości składania przez pełnomocnika procesowego oświadczenia o potrąceniu w wyroku z dnia 4 lutego 2004 r.³⁴, określając czas złożenia oświadczenia o potrąceniu. Jeżeli takie oświadczenie nie zostało złożone jeszcze przed podniesieniem zarzutu potrącenia w odpowiedzi na pozew, to złożenie go w tym piśmie będzie równoznaczne ze złożeniem oświadczenia o potrąceniu. Sąd Najwyższy posłużył się także wykładnią celowości działania mocodawcy co do chęci wygrania procesu. Uznał więc, że zakresem pełnomocnictwa procesowego jest objęte także umocowanie do „złożenia w jej imieniu określonego oświadczenia woli, jeśli jest to niezbędne w ramach obrony jej praw w procesie”, co również było akcentowane w niektórych wcześniej prezentowanych stanowiskach sądów apelacyjnych.

W każdej sytuacji oświadczenie o potrąceniu musi być złożone dłużnikowi osobiście. Doręczenie pisma zawierającego to oświadczenie pełnomocnikowi procesowemu nie może wyrzucić jakichkolwiek skutków przewidzianych w art. 61 k.c.³⁵

Poza pierwszymi dwoma istnieje także **trzeci** nurt, w którym pełnomocnik procesowy jest uprawniony zarówno do przyjęcia, jak i złożenia oświadczenia o potrąceniu. Zwolennicy tej teorii argumentują to możliwością zapoznania się przez stronę z treścią oświadczenia w rozumieniu art. 61 § 1 k.c., poprzez fakt złożenia oświadczenia pełnomocnikowi procesowemu.

Pogląd ten reprezentuje jedynie Sąd Apelacyjny w Warszawie. W wyroku z dnia 25 lutego 2014 r.³⁶ zawarte zostało zdanie stanowiące, że w trakcie postępowania do uznania za doręczone stronie oświadczenia o potrąceniu wystarczy także doręczenie

³² Zob. H. Pietrkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013, z tym że autor wskazał na ewentualną możliwość przyjęcia, że mocodawca udzielił pełnomocnictwa do złożenia oświadczenia o potrąceniu w sposób dorozumiany.

³³ Tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 października 2006 r., IV CSK 134/05, Lex nr 607274; Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 października 2004 r., I CK 204/04, Lex nr 143184. Także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2007 r., V CSK 171/07, Lex nr 485894.

³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2004 r., I CK 181/03, Lex nr 163977.

³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2016 r., II CSK 862/14, OSNC-ZD 2017, nr 1, poz. 8.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 lutego 2014 r., VI ACa 886/13, Lex nr 1469471.

profesjonalnemu pełnomocnikowi strony pisma zawierającego ten zarzut. W ten sposób zostały zdaniem Sądu Apelacyjnego spełnione przesłanki oświadczenia o potrąceniu zawarte w art. 61 k.c. W takim samym tonie wypowiedział się ten sam sąd w wyroku z dnia 2 października 2012 r.³⁷

6. Wnioski *de lege ferenda*. Podsumowanie

W orzecznictwie wydaje się, iż zdecydowanie dominującym zapatrywaniem jest pogląd przedstawiony w niniejszym opracowaniu jako drugi, obejmujący celowość prowadzenia sporu i powołania pełnomocnika procesowego, a co za tym idzie, celowość dążenia przez plenipotentą do wygrania sprawy. Upoważnienie pełnomocnika procesowego w sposób dorozumiany do składania skutecznego oświadczenia o potrąceniu pojawia się w praktyce sądów prawdopodobnie najczęściej. Pogląd ten jednak nie zezwala na skuteczne przyjęcie przez pełnomocnika oświadczenia innego podmiotu o potrąceniu. Niemniej w judykaturze pojawiają się także dość często dwie pozostałe koncepcje. Choć jak się wydaje, pierwsza z nich, uniemożliwiająca na podstawie samego pełnomocnictwa procesowego składanie zarówno oświadczeń o potrąceniu, jak i ich przyjmowania, jest zbyt kazuistyczna i formalistyczna, nieuwzględniająca celowości nie tylko pełnomocnictwa procesowego, jak i całego procesu. Z kolei ostatni pogląd, występujący w praktyce najrzadziej, jest zbyt daleko idący. Przyjęcie bowiem na gruncie art. 61 k.c. fikcji, że każde oświadczenie złożone pełnomocnikowi procesowemu, który również informuje zastępowany podmiot o zakresie pełnomocnictwa, jest równoznaczne ze złożeniem oświadczenia o potrąceniu mocodawcy, należy uznać nie tylko za kontrowersyjny i pozbawiony podstaw praktycznych, ale także za nielogiczny i naruszający podstawowe zasady postępowania cywilnego.

W związku z tym należy zastanowić się, jakie kroki należy podjąć, aby zniwelować rozbieżności powstałe w orzecznictwie. O ile ostatni pogląd nie będzie brany pod uwagę, o tyle co do pozostałych dwóch zdaje się istnieć dość znaczący podział wśród dydaktyków i praktyków. Za pierwszym poglądem stanowczo przemawia literalne brzmienie przepisu art. 91 k.p.c. oraz fakt, że nie powinno się rozszerzać zakresu art. 91 k.p.c. co do oświadczeń materialnoprawnych, które wprost zostały wyliczone w pkt 4) przepisu. Drugi pogląd odznacza się jednak znacznie lepszym rozumieniem praktyki oraz celowości pełnomocnictwa procesowego i prowadzenia sprawy w celu wygranej. Uznanie bowiem, że nie jest możliwe złożenie przez pełnomocnika procesowego oświadczenia o potrąceniu, prowadziłoby do ujemnych skutków procesowych i zatracenia sensu samego procesu.

³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 2 października 2012 r., I ACa 539/12, Lex nr 1238236.

Reasumując, ze względu na konieczność ujednolicenia linii orzeczniczej³⁸ należałoby znowelizować przepis art. 91 k.p.c., precyzując zakres pełnomocnictwa procesowego także poprzez klauzule generalne odnoszące się np. do umożliwienia pełnomocnikowi procesowemu przyjmowania i składania wszelkich oświadczeń, które prowadzą do wygrania procesu, a których to nieprzyjęcie mogłoby spowodować ujemne skutki procesowe. Możliwe jest także określenie uchwałą 7 sędziów Sądu Najwyższego mającej moc zasady prawnej interpretacji art. 91 k.p.c. poprzez dookreślenie możliwości składania oświadczeń materialnoprawnych, ze szczególnym ujęciem instytucji potrącenia. Na tym tle pojawić się jednak mogą kolejne wątpliwości dotyczące określenia, które oświadczenia prowadzą do wygrania procesu oraz co dla danej strony będzie oznaczało wygraną.

Innym rozwiązaniem mogłoby być preredagowanie pkt 4) art. 91 k.p.c. w ten sposób, że dodano by do istniejących już w tym przepisie instytucji prawa prywatnego także potrącenie. Dyskusyjne byłoby jedynie, czy wprowadzić do Kodeksu tylko możliwość przyjmowania takiego oświadczenia, czy także dodać możliwość składania takich oświadczeń. Istotny jest jednakże kierunek zmian wprowadzanych w ostatnich nowelizacjach Kodeksu postępowania cywilnego. Zauważalny jest wzrost liczby przepisów chroniących bezpośrednio strony procesu, bez względu na posiadanie bądź nie pełnomocnika. Przykładem mogą być chociażby obowiązkowe pouczenia bezpośrednio stron postępowania czy obowiązek doręczenia pierwszych pism w sprawie. W związku z takim nurtem przemian polskiego procesu cywilnego warto byłoby się zastanowić nad inną formą nowelizacji k.p.c. Połączeniem szybkości i sprawności postępowania wraz z jednoczesnym zabezpieczeniem stron procesu mógłby być amerykański model obligatoryjnego przekazywania oświadczeń materialnoprawnych swoim mocodawcom. Wszystkie oświadczenia materialnoprawne można byłoby przekazywać pośrednio pełnomocnikom, którzy obowiązani byłiby pod odpowiedzialnością odszkodowawczą przekazywać te oświadczenia mocodawcom, w tym także te dotyczące potrącenia. Wszystkie oświadczenia materialnoprawne odnosiłyby skutek z chwilą otrzymania oświadczenia przez mocodawcę od plenipotentą. Taki model zapewniłby w pełni ochronę stronom przed nieuprawnionymi oświadczeniami materialnoprawnymi, których ze względu na małą społeczną świadomość doniosłości prawnej pewnych zachowań nie do końca są świadome strony procesu. Z drugiej zaś strony prowadziłyby do znacznego

³⁸ Przyczyn świadczących o konieczności nowelizacji przepisów odnoszących się do pełnomocnictwa procesowego jest znacznie więcej, dla przykładu można podać niejasności pojawiające się w przeszłości co do zakresu pełnomocnictwa procesowego względem możliwości złożenia skargi kasacyjnej oraz występowania w postępowaniu wywołanym wniesioną skargą, możliwością składania innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, skargi nadzwyczajnej, tzw. skargi na przewlekłość, pojawiających się problemów w relacji pełnomocnictwa materialnego i procesowego a możliwością składania wniosków wieczystoksięgowych przez notariuszy na polecenie osób niemogących być pełnomocnikami procesowymi, zakresem relacji zgo dy małżonka do pełnomocnictwa procesowego i innych.

ułatwienia, a często i przyśpieszenia postępowania, w szczególności gdy jeden pełnomocnik zastępuje kilka lub kilkanaście stron.

Natomiast w obecnym kształcie, zważywszy na wyżej wskazane argumenty dotyczące wykładni językowej i funkcjonalnej przepisów art. 91 k.p.c., najwłaściwsza wydaje się druga z przedstawionych koncepcji, w szczególności ze względu na aktualne orzecznictwo. Celem postępowania cywilnego już od chwili jego wszczęcia jest osiągnięcie wygranej w procesie lub rozpoznanie sprawy zgodnie ze złożonym wnioskiem. Wszystkie działania pełnomocników zmierzające do tych celów powinny być odbierane przez sądy przychylnie, biorąc pod uwagę zapewnienie pełnej ochrony prawnej stronom procesu.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, (Dz. U. z 2019 r., poz. 1145 ze zm.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, (Dz. U. z 2019 r., poz. 1460 ze zm.).

Ustawa z dnia 2 lipca 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych, (Dz. U. Nr 105, poz. 509 ze zm.).

Orzecznictwo

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 września 1997 r., III CZP 39/97, OSNC 1997, nr 12, poz. 191.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008, nr 11, poz. 122.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2004 r., I CK 181/03, Lex nr 163977.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2004 r., I CK 204/04, Lex nr 143184.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2006 r., IV CSK 134/05, Lex nr 607274.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2007 r., V CSK 171/07, Lex nr 485894.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2008 r., I UK 76/08, OSNP 2010, nr 11–12, poz. 142.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 2010 r. I PK 56/10, OSNP 2011, nr 23–24, poz. 295.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2013 r., II CSK 476/12, Lex nr 1314394.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2016 r., II CSK 862/14, OSNC-ZD 2017, nr 1, poz. 8.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2003 r., III CZP 54/03, „Biuletyn SN” 2003, nr 7, s. 6.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2006 r., III CZ 78/06, OSNC 2007, nr 5, poz. 78.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2017 r., II UZ 7/17, Legalis.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 listopada 2006 r., I ACa 1678/06, Lex nr 307225.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 22 lipca 2011 r., VI ACa 783/10, Lex nr 950655.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 2 października 2012 r., I ACa 539/12, Lex nr 1238236.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 21 maja 2013 r., I ACa 320/13, Lex nr 1345560.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 29 maja 2013 r., I ACa 89/13, Lex nr 1342296.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 19 czerwca 2013 r., I ACa 340/13, Lex nr 1416367.

- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 listopada 2013 r., I ACa 532/13, Lex nr 1416179.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 listopada 2013 r., I ACa 722/13, Lex nr 1428061.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 18 grudnia 2013 r., I ACa 619/13, Lex nr 1451815.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 25 lutego 2014 r., VI ACa 886/13, Lex nr 1469471.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 10 kwietnia 2014 r., I ACa 1241/13, Lex nr 1458928.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 grudnia 2016 r., I ACa 793/16, Lex nr 2256957.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 27 listopada 2018 r. VII AGa 2130/18, Lex nr 2620785.

Literatura

- Dolecki H., Wiśniewski T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366, wyd. II*, Warszawa 2013, Lex.
- Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, Warszawa 2016, Lex.
- Gil I. (red.), *Postępowanie cywilne w teorii i judykaturze*, Warszawa 2020.
- Gniewek E. (red.), *Zawieranie i wykonywanie umów. Wybrane zagadnienia*, „Prawo”, Acta Universitatis Wratislaviensis No CCLXXXIX, Wrocław 2004.
- Gudowski J., *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, „Polski Proces Cywilny”, Wolters Kluwer 2011, nr 1, s. 7-27.
- Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1-729, Gdańsk* 2019, Lex.
- Kulski R., *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2006.
- Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1-505(38), wyd. III*, Warszawa 2015, Lex.
- Marszałkowska-Krześ E. (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013.
- Partyk T., *Dopuszczalność złożenia oświadczenia o potrąceniu przez pełnomocnika procesowego lub pełnomocnikowi procesowemu*, 2015, Lex,
- Pietrkowski H., *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, Lex.
- Pietrkowski H., *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013.
- Szpunar A., *Glosa aprobująca do uchwały SN z dnia 11 września 1997 r.*, III CZP 39/97, OSNC 1997, nr 12.